

Rekonstruktion, genskabelse eller fri fornyelse? Restaureringstankerne bag Thurah's borgerlige barokhave på Gl. Holtegaard

Reconstruction, reestablishment or free renewal?

*Thoughts about restoration of the respectable Baroque Garden of Thura on
Gl. Holtegaard.*

Keywords: Country House; Garden; Baroque; Reconstruction; History; Denmark

Jane Schul

"Gaarden tilkøbte jeg mig Aar 1755 og lod straks Haven baade gjøre langt større, end den tilforn var, og den ganske af nye med stor bekostning anlægge..."

Sådan skrev Thurah kort før sin død i 1759 i manuskriptet til Den danske Vitruvius om sit dengang ret nyerehvervede landsted Gl. Holtegaard. I dag er der ikke meget andet tilbage af den smukke have, der kendes fra J.J. Bruuns prospekter, end de omkransende alleer. Huset har derimod - i modsætning til haven - gennemgået grundige restaureringer; første gang i 1905, mens huset ejedes af H.N. Andersen og senere igen i begyndelsen af 1980'erne på initiativ af Søllerød kommune.

Bruuns prospekter viser haven fra tre forskellige vinkler: Fra parterrebedet foran husets havefacade, og fra den nederste del af haven, både i symmetriaksen og fra havens venstre hjørne ned mod Mariehøj. Mariehøj er en bronzealderhøj, som Thurah indrettede til udsigtshøj og opkaldte efter sin hustru Marie. Fra højen kunne man dengang se ud over Øresund, som det fremgår af prospektet, fig. 1.

Som det ses på prospekterne, er de mest karakteristiske træk ved haven det store system af buegange, treillage-gange, der går centralt ned igennem haven, samt alleerne, der har bestået af frugttræer. Buegangene har stået som grønne tunneler, tilplantet fx. med elm, som det var tilfældet med de tilsvarende buegange på Hampton Court ved London, lind som det ses i den tyske rokokohave Veitshöchheim ved Würzburg eller avnbøg, som buegangene i Het Loo i Holland i 1984 blev rekonstrueret med, se fig. 3.

Disse buegange udspringer fra en halvcirkulær plads med springvandsbassin, skulpturer og orangerikrucker med store laurbærtræer. Når man ved, at det præcist var laurbærtræer, der var i de store baljer, hænger det sammen med auktionsprotokollen, der efter Thurah's død nøje gør rede for alt, hvad der var af værdi i hus og have. Om haven skrives i Københavns Amts Regimentsskrivers Skifteprotokol 1753-71 p. 315:

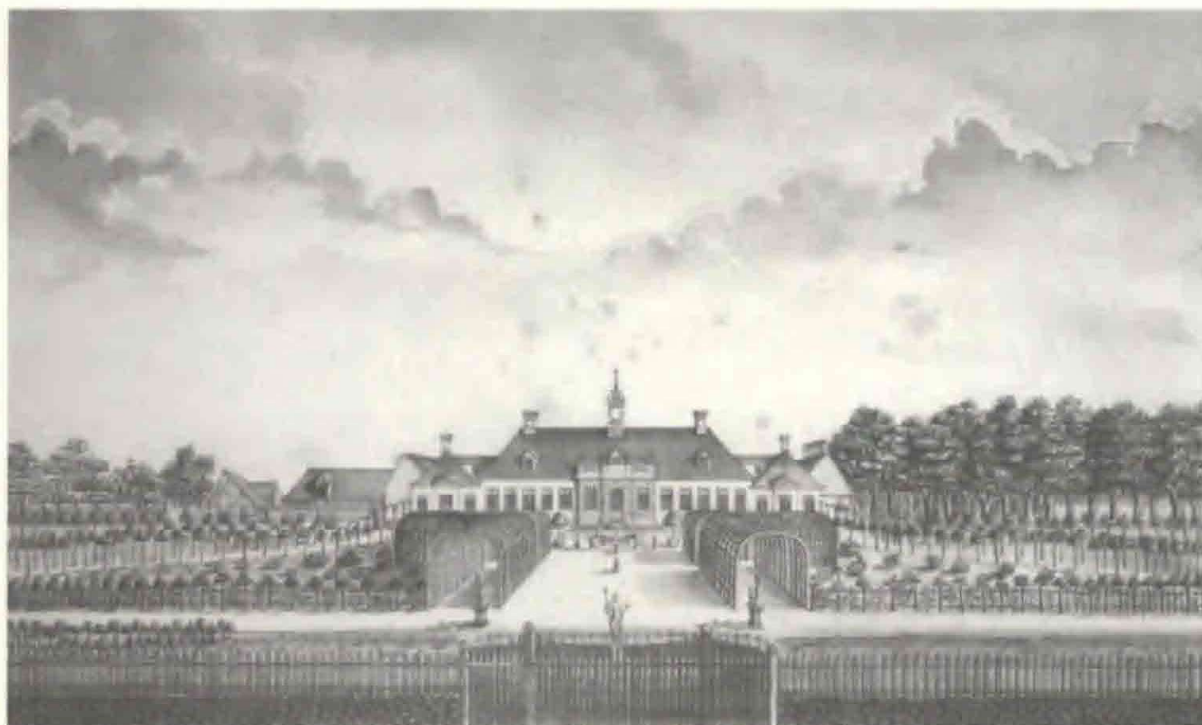

Fig. 1. GL. Holtegaard set fra den nederste del af haven i aksen:
"Prospect af Holte-Gaard Tagen fra den Øster Side Anno 1757" af J.J. Bruun. Fra denne vinkel ses de centrale buegange meget tydeligt. Stengærdet i forgrunden eksisterer stadig.

"I Lysthuset 1 Lyse Krone, 2 smaa Borde, 6 Stoele og Lehnstole. 6 store Lauerbærtræer, 12 mindre i Potter, 2 Rosmariner, 3 Cypresser, 12 Capsicum, 3 smaa Myrter, 1 Laurus Cerasus [*Prunus laurocerasus*], 2 Laurus Stinus [*Viburnum tinus*], 20 diverse Statuer og en Solskive."

Buegangen brugt som have-element genfindes i andre af Thurahs arbejder som landskabsarkitekt, bl.a. på tegningerne til den palæhave, han i samme periode lader anlægge bag sit hus i Amaliegade. Et have-element, der har rødder i renæssancens havebilleder, kendt både fra Utens lunetter (Villa Petraia 1591) og fra mange hollandske (Zorgvliet 1674) og engelske renæssancehaver (Theobalds 1575). Det er et have-element, der både peger bagud og fremad, idet det også optræder i senere rene rokoko-haver, som tidligere nævnt haven i Veitshöchheim (1780).

Radiært ud fra den halvcirkulære plads stråler et system af alleer, bestående af forskellige typer af frugttræer. I selve symmetriaksen løber en græsgang, et Tapis Vert, som også udfylder det cirkulære rum, de to buegange danner centralt i haven. I midten af dette rum står det solur, der ligeledes nævnes i auktionsprotokollen.

Foran selve bygningens haveside har været anlagt først en grusplads med en blomsterkurv i treillage og dernæst et parterrebed i hele husets bredde.

Alt dette holdt desværre kun kort. I 1759, kun få år efter havens anlæggelse, dør

Fig. 2. Forestillende selve haven, med parterrebedet i forgrunden:
 "Prospect af Holte-gaards Hauge og Situationen ud over til Skaane Tagen ud fra hovedbygningen, Ao 1757. 1 Marie-høj 2 Dyrehaugen 3 Sundet 4 Skaane 5 Helsingborg 6 Lans-Crone 7 Hveen" J.J. Bruun.
 På dette prospekt ses tydeligt de store laurbærtræer og balustraden med salutkanonerne.

først Thurah og 1 1/2 år senere hans hustru og hele boet kommer som nævnt på auktion. Det bliver starten på en meget omskiftelig tilværelse for Gl. Holtegaard. Fra 1760 og frem til vort århundrede når stedet at have i alt 14 forskellige ejere i en periode på kun 140 år. Den længste tid huset er i samme ejers besiddelse er 18 år.

Det siger sig selv, at en så omskiftelig tilværelse går hårdt ud over et anlæg og da Bredafonden i 1982 overtog Gl. Holtegaard fra Søllerød Kommune, var der som tidligere nævnt ikke noget tilbage af Thurahs have, bortset fra de omkransende alleer. Der var heller ikke meget tilbage af nogle af de senere haver der må have været. Kun nogle få træer af meget varierende sundhed, plantet engang i slutningen af forrige århundredes "gardenesque" periode, hvor man var meget interesseret i afvigende bladformer og farver. Der er således en rød-bladet stilkeg og både en frynset-bladet avnbøg og ditto almindelig bøg.

Der er således ikke en smuk senere tilføjet have, der i stil og karakter kan danne en rimelig ramme omkring huset, hverken i form af fx. en engelsk landskabshave eller en velbevaret klunketidshave. Derfor har det været nærliggende at arbejde med tanker om på Gl. Holtegaard at retablere den for barokken så væsentlige sammenhæng mellem hus og have, men her for en gangs skyld i borgerlig målestok. Vi har for nyligt fået en genskabelse af den kongelige have på Frederiksborg og man er

ligeledes i gang med at genskabe nogle af de barokke træk i haven til Fredensborg. Den barokke borgerhave, som Thurahs landstedshave er et eksempel på, præget af overgangen mellem barokkens pragt med de fine parterrebede og blomsterkurve og rationalismens fornuft med alleerne af frugttræer er der så vidt vides ikke mange eksempler på.

Selvfølgelig kan man altid diskutere, om der overhovedet er nogen grund til at genskabe en barokhave på et sted, hvor det kun er alleerne, der står tilbage. Skulle man i virkeligheden hellere benytte lejligheden til at anlægge en helt moderne have?

Havde huset gennemgået en række ændringer, der mere eller mindre havde udvisket dets barokke præg, havde det måske været det mest nærliggende, men i dette tilfælde, hvor huset er - om ikke urørt - så i hvert fald gennemrestaureret til en skikkelse meget tæt på Thurahs planer - forekommer det at være rimeligt at gøre det samme med haven. Det passer også fint til det formål, stedet har i dag som udstillingssted for kunst- og kulturhistoriske udstillinger.

Derfor har Bredafonden besluttet, at en genskabelse af barokhaven skal være hovedideen bag restaureringen af den nuværende have. Men den beslutning rejser endnu flere spørgsmål, end den besvarer.

I hvor høj grad kan man overhovedet stole på datidens haveplaner; eller kan der være tale om ønsketænkning? Hvor slavisk skal man i givet fald følge tegningen, hvis den ikke er underbygget af synlige fysiske træk eller arkæologiske undersøgelser? Hvad er egentligt de bærende elementer i havens anlæg? Hvordan skal man forholde sig til datidens materialevalg og arbejdsmetoder set i forhold til nutidige materialer, arbejdsmetoder og ikke mindst vedligeholdelsesmetoder. Ønsker man at skabe museumshave og/eller hvordan forholder havens oprindelige karakter sig til den brug, vi i dag gør af haver og parker?

Vi er langt fra færdige med at besvare alle disse spørgsmål, som der selvfølgelig ikke er entydige svar på, men har dog et bud på nogle af dem.

I hvor høj grad kan man stole på datidens haveplaner; eller kan der være tale om ønsketænkning?

I dette tilfælde er det oplagt, at en sammenligning med nutidens forhold vil dokumentere, at prospekterne ikke er særlig virkelighedstro, men snarere viser de træk ved haven, som husets ejer mente det var væsentligst at få fremhævet. Af indlysende grunde har J.J. Bruun være nødt til at se bort fra den nederste allé ved de to prospekter, der er tegnet fra den nederste del af haven, ellers kunne vi simpelthen ikke se ind i haven for træerne. Det er en forståelig udeladelse. Ser man nærmere på det rækværk, der adskiller pladsen umiddelbart foran huset fra parterrehaven er det på det ene prospekt kun af samme bredde som husets midterfelt, mens det på det andet har samme bredde som hele huset.

Disse forhold havde kunnet belyses lidt bedre, hvis vi havde haft adgang til at studere selve planerne for haven og ikke blot prospekterne. Men trods adskillige års ihærdig søgen, har det desværre ikke været muligt at finde frem til dem.

Ønsketænkning ved vi derimod, der ikke har været tale om her, fordi prospekterne er tegnede to år efter havens anlæggelse. I arbejdet med at forberede en genskabelse har det været nødvendigt at prøve at få stykket prospekterne sammen, så de kunne danne en plan. Det fører straks videre til næste spørgsmål:

Hvad er egentligt de bærende elementer i havens anlæg?

Hvad er det vigtigt at fokusere specielt på? For mig at se - og det er selvfølgelig et personligt synspunkt, der altid kan diskuteres - er det buegangene og alleerne. Det er de to træk, der danner havens rum, som giver den sit særpræg. Om der er parterrebed foran huset præcis magen til Thurahs eller ej betyder efter min mening mindre. Det ville alligevel næppe kunne lade sig gøre at genskabe dette fuldstændigt, eftersom der desværre er afbildet mindre end halvdelen af bedet på prospektet. Derfor ville vi være nødt til at skulle digte et selv. Desuden er parterrebede svære og dyre at vedligeholde og de var i øvrigt også i barokken af en ret flygtig natur. De holdt sjældent mere end 10-15 år i den fine tyndt tegnede udgave, der ses på prospektet, så var det nødvendigt at plante dem om. Derfor ville en stiliseret udgave af et parterrebed for mig at se være at foretrække. Så foregøgler man ikke noget, og som vi kender det fra G.N. Brandts stiliserede anlæg til Marienlyst kan det fungere overordentligt godt.

Plateauet, parterrebedet ligger på, skal derimod genskabes i sin fulde udstrækning og i den rigtige højde. Det hører med til den overordnede geometri i haven; den der skal være det bærende.

Den geometri har jeg foreløbig måttet konstruere mig frem til. Huset er bygget over et modul på 4 alen, svarende til ca. 2,5 m. Mit udgangspunkt er derfor at haven sandsynligvis har været omfattet af det samme modulsystem. Ved at anvende tal over stibreder og bueganges bredder fra andre samtidige haver er jeg nået frem til en overordnet plan, der ser fornuftig ud. Hvilket ikke er uvæsentligt. Om den også er rigtig, håber vi at få be- eller afkræftet gennem arkæologiske undersøgelser inden projektet skal starte. Foreløbigt har det kun været økonomisk muligt at få lavet en enkelt søgegrøft, der dog kunne bekræfte tilstedeværelsen af fundamentrester, der hvor balustraden foran huset formentlig har været.

Hvordan balustraden har set ud og hvilke materialer, den har været udført i, kan derimod endnu ikke afklares. Om den har været muret op og pudset eller har været bygget i sand- eller granitsten vides derfor ikke. Det fører frem til det næste spørgsmål:

Hvordan skal man forholde sig til datidens materialevalg og arbejdsmetoder set i forhold til nutidige materialer, arbejdsmetoder og ikke mindst vedligeholdelsesmetoder?

Fig. 3. Forestillende buegangen fra Het Loo:

På prospekterne er buegangene endnu ikke vokset til, men man må forestille sig dem som grønne tunneler, helt dækket af tæt klippede hække af enten avnbøg, som det er tilfældet her fra buegangen i Het Loo i Holland, lind eller elm.

Der vil ikke være ubegrænsede ressourcer til en opgave som denne, hverken anlægs- eller vedligeholdelsesmæssigt. Det kan derfor blive nødvendigt at gå på kompromis. Hvor er det så vigtigt at gøre tingene "rigtigt", altså med datidens materialevalg og hvor er det mindre nødvendigt? Min vurdering i dette tilfælde ville være at det var vigtigt at få lavet buegangen, så den virker autentisk og kan tåle en nærmere inspektion, fordi den vil skulle ses på ganske lille afstand, hvorimod jeg sagtens ville kunne leve med en balustrade, der var støbt i beton og pudset eller malet. Det gjorde man også ofte dengang; blød sandsten blev malet og træ forklædt som marmor. Af balustraden ses kun det ydre, mens også det indre ses af buegangen.

Det er fint og udmærket at genskabe ting med datidens værktøj og materialer, men vi er også nødt til at træde på jorden og et puritansk krav om renhed i metode og materiale vil meget let kunne stille sig hindrende i vejen for at projektet bliver realistisk, økonomisk set. Endelig må det forstås at dette at arbejde i originale materialer og med originale metoder kræver en betydelig praktisk og kulturhistorisk viden, som ikke nødvendigvis altid er for hånden i vore dage.

Hvor slavisk skal man i givet fald følge tegningen, hvis den ikke er underbygget af synlige fysiske træk eller arkæologiske undersøgelser?

Også her kan man bruge balustraden som eksempel. På prospekterne ses en kraftig fortanding af balustraden og på hvert fremspring står en lille salutkanon. At bygge en sådan fortandet balustrade og at få fremstillet salutkanoner vil være utroligt meget dy-

rere end at lave en lige eller kun let fortandet balustrade og eventuelt forsyne den med en række krukke med laurbær, agaver eller lignende.

Hvor meget betyder det for helhedsindtrykket? Er det i modstrid med havens ånd og karakter? Efter min mening ikke. Ligeløbende balustrader optræder i adskilligt flere barokhaver end fortandede. Det vil altså ikke være et valg, der vil være i modstrid med tidens ånd, men måske et valg, der kan gøre at man i stedet får mulighed for at lave buegangen i egetræ, så den kan holde - også i det lange løb.

Ønsker man at skabe museumshave og/eller hvordan forholder havens oprindelige karakter sig til den brug, vi i dag gør af haver og parker?

På prospekterne ses noget, der både kan tolkes som en hæk og som et lavt hegn omkring de allé-kransede felter i haven, ligesom der er en busklignende beplantning i nogle af felterne og en rækkelignende i andre. Hvad har det været og i hvor høj grad har det blot været en signatur, svarende til hvad vi kender fra geodætiske kort i dag?

De busklignende planter inde i felterne kan sagtens tænkes at være frugttræer (eller -buske) fordi man dengang opererede med både kortstammede og højstammede frugttræer. Det kan man se af datidens plantebestillingslister. At bruge frugttræer som indmad i barokhavens rum kendes i hvert fald andre steder fra. I dag ville jeg nok vælge at udelade hække og/eller hegn og måske nøjes med få eller ingen træer i rummene. Haven skal kunne bruges i dag, både af publikum og af udstillingsstedet. Der skal være mulighed for at opholde sig på græsset og det skal være muligt at inddrage rummene til skulpturudstillinger, musik, teater o.l. Det kan ikke nytte, at det bliver en have, der ikke må berøres. Det bør efter min bedste overbevisning være en have, der er barok i det overordnede udtryk, men som skal kunne bruges af mennesker i både resten af dette århundrede og forhåbentlig en del af det næste med.

Rekonstruktion, genskabelse eller fri fornyelse?

Der er ingen facitliste, men der bør være en velbegrunnet dokumentation af valgets præmisser og en argumentation for de trufne valg.

Litteratur:

Udstillingskatalog, 1981: *Arkitekten Laurids de Thurah 1706-1759, Selskabet for Arkitekturhistorie.*

Hansmann, W., 1996: *Barocke Gartenparadiese, Dumont.*

Hobhouse, P., 1992: *Plants in Garden History, Pavillon.*

Smidt, C.M., 1996: *Thurah og Gl. Holtegaard, udstillingskatalog til "En verden i Harmoni", Gl. Holtegaard.*

Strong, R., 1979: *The Renaissance Garden in England, Thames and Hudson.*

de Hunt, J. and de Jong, E. (eds.), 1988: *The anglo-dutch Garden in the Age of William and Mary, Journal of Garden History. (Udstillingskatalog).*

Årbøger fra Historisk-Topografisk Selskab i Søllerød kommune.